

Тема лекції: Психологія колективу у фізичному вихованні.

План:

1. Учнівський клас як різновидність малої соціальної групи.
2. Психологічні особливості шкільного класу на уроках фізичного виховання.
3. Формальна і неформальна структури шкільного класу та зв'язок між ними.
Поняття психологічної сумісності.
4. Керівництво шкільним класом на уроках фізичного виховання.
5. Лідер та його роль на уроках фізичного виховання.

Діяльність у фізичному вихованні школярів носить колективний характер. Заняття фізичними вправами учнями проходить в присутності інших школярів і при безпосередній участі багатьох з них. Учнівський клас представляє собою колектив із своїми психологічними особливостями, в якому між однокласниками формуються певні відносини.

Учнівський клас являється різновидністю малої соціальної групи. Йому притаманні всі ознаки, якими в соціальній психології характеризують малі групи:

- чисельність (до 40 чоловік);
- автономність – обособленість від оточення, обмеженість місць в ньому, внутрішньокласна система цінностей, традиції, специфічні вузькогрупові цілі;
- загальногрупова мета – в найбільш загальному понятті нею є досягнення особистих і класних успіхів у навчанні;
- колективізм – справжня єдність класу має місце лише за умови сумісності індивідуальних зусиль окремих членів групи і адекватності цих зусиль змісту спільної діяльності;
- диференційованість і структурність (взаємодія в процесі вирішення загальнокласних завдань породжує диференціацію між її членами як по функціям і обов'язкам (формальні офіційні угруповання), так і по особистим контактам (неформальні дружні угруповання) структуру створюють зв'язки і відношення між учнями та угрупованнями

однокласників всередині класу.

Виходячи із соціально-психологічної класифікації, шкільний клас відноситься до малої позитивної, організованої, формальної, реальної групи. Вона представляє собою соціальну спільність, що охоплює не дуже велику кількість дітей, між якими в процесі учбової діяльності існують реальні взаємодії і спілкування.

Шкільний клас – це складний соціальний організм, в якому соціально-психологічні явища, що виникають в результаті безпосереднього спілкування, знаходяться у взаємозв'язку і в динаміці. Зміни в них залежать від роботи з конкретним класом всього педагогічного колективу, в тому числі і вчителя фізичного виховання. Найбільш значимими для управління шкільним колективом являються наступні соціально-психологічні особливості:

- взаємні вимоги та оцінки - базуються на вимогах моралі як сукупності загальнолюдських норм життя, але в кожному колективі, в тому числі і в класному, вони конкретизуються правилами, які висуваються для кожного члена цього колективу і визнаються усіма його членами – особливість цих вимог залежить від віку і рівня розвитку колективу;
- самоутвердження особистості в колективі - відбувається на основі формування самооцінки своїх можливостей, позитивних і негативних якостей; самооцінка, як відомо, може бути адекватною, коли вона відповідає реальному прояву фізичних та психічних якостей людини, і неадекватною, коли вона недооцінює або переоцінює свої якості. У школярів самооцінка частіше буває неадекватною;
- психологічне суперництво і змагання - в процесі фізичного виховання проявляється перш за все у руховій активності і являється прекрасним стимулом для підвищення ефективності заняття; на уроках фізкультури широко використовується змагальний метод – хто швидше пробіжить, хто далі стрибне, хто вище підніметься по канату і т.д. – в таких умовах школярі найбільш сильно переживають бажання показати себе, зробити краще за інших, подолати внутрішні перешкоди (невпевненість, страх,

сором'язливість і т.п.), тобто запитують самі себе: "А чим я гірший за інших?"

- взаєморозуміння - як соціально-психологічний аспект фізичного виховання проявляється в двох планах:
 - а) взаєморозуміння між вчителем і учнями;
 - б) взаєморозуміння між самими учнями під час виконання вправ, особливо в колективних іграх та естафетах;
- співпереживання та співчуття - тісно пов'язані з взаєморозумінням і є відображенням сприятливого соціально-психологічного клімату в класі; школярі дуже часто уникають виконання фізичних вправ які в них виходять незграбно або не виходять зовсім тільки тому, що бояться нетактовних реплік і насмішок з боку однокласників (особливо до них схильні підлітки). Виховання у школярів вміння поставити себе на місце іншого, менш вправного учня, зрозуміти його труднощі, співчутливо віднестись до його невдач – одна з найважливіших задач виховної роботи вчителя фізичного виховання. Для цього необхідно самим категоричним чином присікати насмішки, нетактовні репліки по відношенню до однокласників, неправильному виконанню ними фізичних вправ – лише в умовах доброзичливості і співпереживання з боку вчителя і всього класу такий учень, почувавши себе вільно, не буде соромитися лишній раз повторити вправу, буде активно прагнути до виправлення помилок;
- взаємонавіювання і взаємокопіювання - висока рухова активність, емоційна збудливість на уроках фізичної культури створюють сприятливі умови для прояву цих явищ. Так при проведенні естафет діти, копіюючи один одного в підтримці свого товариша, стараються перекричати товаришів і суперників, мішаючи тим самим правильному виконанню завдання – необхідно вчителю це враховувати і регулювати прояви емоцій учнями. Взаємонавіювання може мати також ідеомоторну природу: якщо перший учень неправильно виконав фізичну вправу, далі буде ціла серія помилок у інших учнів – цей феномен пояснюється тим, що учні бачили помилку товариша, підсвідомо підготовлюють себе до

допущення такої ж помилки, тому потрібно групу побудувати так, щоб спочатку вправу виконували найбільш підготовлені діти, які можуть безпомилково виконати завдання – це психологічно підготує і решту учнів до більш правильного виконання вправи;

- колективний настрій - залежить від успішності виконання діяльності; успішна діяльність викликає позитивні настрої, а вони, в свою чергу, сприяють найбільш продуктивному виконанню діяльності. Колективні настрої визначаються чіткістю поставлених завдань, загальною руховою щільністю уроків, різноманіттям методичних прийомів, інтересом учнів до матеріалу;
- колективні традиції - те, що об'єднує учнів у єдиний монолітний колектив; в кожному класі є свої колективні традиції, але може бути, що такі традиції ще не сформувалися. Формування таких традицій з перших класів і подальша їх підтримка та розвиток нових сприяють хорошій дисципліні на уроках, позитивно впливають на навчальну і виховну роботу в класі.
- В процесі спільної навчальної діяльності відбувається диференціація ролей і функцій між членами класу і формування певної стійкої системи ділових стосунків між учнями, що виконують різні функції. Без “розподілу праці” і узгодження, кооперування різних функцій групова діяльність не може бути успішною.

Формальна структура класу поділяється на:

А) горизонтальну структуру - відображає розподіл ролей (староста, замісник старости, фізорг класу і т.д.); в умовах проведення занять взаємовідносини учнів регламентуються їх формальними ролями, що визначають частоту, щільність і характер контактів;

Б) вертикальну структуру - визначається наявністю субординаційних стосунків всередині класу: класний керівник – вчителі предметники – староста класу – замісник старости класу – учні класу. Вертикальна структура задає порядок підпорядкування і залежності. Порушення вертикальної структури має своїм наслідком зниження дисципліни,

особистої відповідальності, якості виконання учнями своїх функцій.

Якщо учні класу взаємодіють лише на основі формальних обов'язків, узгодженість та ефективність їхніх дій буде мінімальною. Справжня взаємодія виникає лише тоді, коли офіційні стосунки між учнями наповнюються емоційним особистісним змістом, тобто коли над формальною структурою відносин надбудовується інша – неформальна.

Як і формальна, неформальна структура класу ділиться на:

А) горизонтальну структуру – яка в свою чергу розпадається на дві підструктури:

1. ділову підструктуру – виникає в результаті кооперативно-діяльній інтеграції учнів; вона в значній мірі визначається зовнішніми цілями класу і закономірно міняється разом з ними;
2. емоційну підструктуру – відображає безпосередні афективні зв'язки (симпатії, антипатії) між учнями класу; вона якби доповнює ділову підструктуру і виникає в будь-якому класі як результат взаємних оцінок поведінки і вчинків в процесі діяльності;

Б) вертикальну структуру – рангова залежність між вчителями та учнями (учнів між собою, між вчителями) в неформальній ієрархії класу; кожен учень класу має в ній певний ранг, що відповідає його статусу: чим вищий його ранг, тим більшим впливом і авторитетом він користується в середовищі однокласників.

Формальна і неформальна структури класу між собою тісно пов'язані. В навчальній діяльності взаємовідносини між її членами формуються в процесі спільного вирішення поставлених завдань, в залежності від того, наскільки успішно виконуються загальнокласні цілі. Крім того, в зв'язку з великою значимістю для учнів успішності їх навчальної діяльності, ділові стосунки між ними дуже часто супроводжуються сильними емоціями, сприяють активному формуванню суб'єктивності в їх міжособистісних відношеннях.

На положення учня в класі впливає:

- рівень успішності в навчанні;
- рівень фізичного та психічного розвитку;
- особистісні психічні якості (самостійність, ініціативність, запальність,

- недовірливість і т.д.);
- комплекс особистісних якостей, що важливі для класу (контактність, зв'язок з групою, конформність, співчутливість);
- рівень його самооцінки.

Організація та ефективність навчального процесу у школярів в значній мірі залежить від керівництва класом, а також від лідерів в класі. Феномен керівництва пов'язаний із зовнішньою формальною структурою управління класом. Офіційними керівниками класу є класний керівник і вчителі-предметники. Саме їм належить вирішальна роль в управлінні класом. Їм допомагають староста класу та його замісник. А феномен лідерства пов'язаний з внутрішньою структурою неофіційного впливу на управління класом когось-небудь з його членів. Лідерів не назначають, така роль не передбачена функціональним диференціюванням членів команди за тими "обов'язками", що вони виконують. Лідери виділяються стихійно по діловим та особистісним якостям. Але між керівництвом та лідерством є суттєві відмінності.

Керівництво – як офіційна інстанція являється засобом регулювання, головним чином офіційних, ділових стосунків між членами класу.

Управління діяльністю та поведінкою учнів класу на рівні формальної структури виконує класний керівник, а на окремих уроках вчителі-предметники. Вчитель є тою людиною, в руках якого зосереджено офіційне керівництво класом. Діяльність вчителя як офіційного керівника класом досить багатогранна. Аналіз цієї діяльності дозволяє виділити наступні функції вчителя:

- інформаційна;
- навчаюча;
- виховна;
- керівна;
- адміністративна.

В процесі багаторічної діяльності у кожного вчителя формується індивідуальний стиль керівництва класом і спілкування з учнями.

Стиль керування – це сукупність засобів і прийомів, за допомогою яких вчитель виконує управління учнями.

Виділяють такі стилі керування:

1. **Авторитарний**, або командний – базується на прийнятті вчителем особистих самостійних рішень, що базуються на його досвіді, практично без врахування думки членів класу;
2. **Демократичний** - передбачає, що в розробці планів і прийнятті рішень значну участь приймають учні класу;
3. **Ліберальний** - характеризується незначним втручанням вчителя в діяльність класу, який надає учням занадто велику свободу дій і поведінки, допускає довільний вибір навантажень у навчальній діяльності.

Максимальний ранг в неформальній ієрархії класу визначає статус її лідера.

Лідер – це неофіційний керівник, той, хто приймає рішення групового завдання в складних ситуаціях. Таким чином, лідерство – це механізм, який пов’язує дії учнів класу.

Аналіз керівної діяльності лідера дозволяє виділити три головні функції лідерства:

- організаційна – постановка загальнокласних цілей, розробка планів реалізації зусиль всіх членів класу для досягнення поставлених завдань, розподіл ролей, налагодження контактів між учнями класу;
- інформаційна - передбачає, що лідер є центром обміну інформацією в класі;
- соціалізації (виховна) - формування і виховання у однокласників почуття товарищескості і єдності, особистої відповідальності кожного учня класу, поваги до соціальних норм і вимог, дисциплінованості, зібраності, надійності та інших суспільно значимих характеристик поведінки.

Інтенсивність використання лідерських функцій в значній мірі залежить від типу лідера і головним чином від того, в якій підструктурі (діловій чи емоційній) він є лідером. Учні, що є лідерами в своєму класі, поділяють на такі типи:

Діловий – учень, який має максимальний ранг в діловій структурі; турбується підвищенням рівня знань, вмінь і навичок однокласників та їх рівень фізичного розвитку; зорієнтований на досягнення високих результатів при виконанні контрольних нормативів; виступає ініціатором в пошуках більш ефективних і сучасних методів і засобів проведення занять;

Емоційний – учень, який зорієнтований на міжособистісні стосунки в класі; він організовує дозвілля однокласників, створює позитивний психологічний клімат в колективі; виховує у товаришів високі моральні почуття, попереджує появу різноманітних конфліктів у класі;

Негативний – учень, який негативно впливає на однокласників; він може протиставляти себе класному керівнику, вчителям-предметникам, старості класу; деякі учні групуються довкола негативного лідера, вплив якого може проявлятися як в діловій, так і в емоційній сферах спілкування. Негативне лідерство може бути наслідком слабкого формального керівництва, неправильних дій класного керівника або вчителів, наявності в класі сильної особистості, що претендує на керівництво та інше. При всіх обставинах, негативне лідерство вимагає активізації виховної роботи з класом і продуманого впливу на негативного лідера з метою нейтралізації його впливу.

Часто функції ділового та емоційного лідерів виконує один учень. Причому, як показали наукові дослідження, таке сумісництво спостерігається тим частіше, чим вищий соціальний рівень розвитку класу.

Крім лідерів, в неформальній ієрархії учні за своїм соціальним статусом поділяються на:

- введених – ті, що вміють узгоджувати свої дії з лідером, розуміють його “з півслова”;
- “середніх” – ті, що в одних випадках підтримують лідерів, а в інших – аутсайдерів;
- аутсайдерів – ті, що відторгнуті, останні в групі, негативне ставлення до них з боку інших членів команди, з якими аутсайдер уникає спілкування. Аутсайдерами стають по причині особистісних рис характеру або конфлікту з лідером.